

ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ ФЕОФАНА ПРОКОПОВИЧА У СУЧАСНІЙ РИТОРИЦІ

М. В. Базюк

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Талановитий український вчений, просвітитель, культурний діяч Феофан Прокопович – автор багатьох літературно-публіцистичних, філософських, природознавчих та теологічних творів. Професор і ректор Києво-Могилянської академії, єпископ псковський та архієпископ новгородський, поет, неперевершений оратор, він був і чудовим викладачем філософії, риторики, логіки, етики, теології.

Феофан Прокопович по праву вважається одним з найвидатніших філософів України, а також найбільш високоосвіченим оратором. Великого значення надавав теорії і методиці риторики. Основну частину його риторичного курсу складають розробки стилів і жанрів, композиції текстів, способів словесного вираження, риторичних фігур.

Мислитель залишив велику наукову, публіцистичну та художню спадщину, в якій значна частина належить риторичній. В його часи ще зберігався старий поділ науки і мистецтва, в якому провідне місце посідала риторика, красномовство, ораторська проза. Риторика розглядалася як універсальна наука про слова і життя. Вона охоплювала собою, крім власне риторичної науки, церковне і світське красномовство, філософську та історичну прозу, сягала меж художньої.

Праця **«Про риторичне мистецтво»** звернена до української молоді, яка складається з 10 книг, у яких висвітлено основні питання риторичного курсу, що читався ним у Києво-Могилянській академії. «Автор подав загальні вступні настанови, історію й джерела риторики; звернув увагу на підбір доказів і ампліфікацію, розташування матеріалу, мовностилістичне оформлення промов, трактування почуттів, метод писання історії і про листи, судовий і дорадчий роди промов, епідейктичний, або прикрашувальний рід промови, священне красномовство (гомілетіку), пам'ять і виголошування» [4, 74].

Феофан Прокопович розробив риторичну епістолярію, сам був великим майстром цього жанру. Він поділяв листи за родами і жанрами на дорадчі (поради, заохочення, прохання, втішання), судові (звинувачення, виправдання, захист, скарга з погрозою, позов зі звинуваченням) і показові (повідомлення, сповіщення, жартівливі і дотепні листи). «Час Ф. Прокоповича був епохою розквіту епістолярію, тому він мав достатньо матеріалу, а його розгорнуті рекомендації і поради, зразки, вимоги були актуальними для освіченої публіки. Він вважав, що основними ознаками епістолярного стилю мають бути стислість і чіткість, і цим значно змінив попередню традицію, за якою писали дуже широкий, розгорнений вступ і коротенький виклад змісту. Ф. Прокопович рекомендував писати короткий вступ листа, чіткий виклад і висновки. Стиль листа, на його думку, має бути не ораторський, а історичний, отже, спокійний, розсудливий» [3, 23].

Описав усі види судових, дорадчих, похвальних промов, які були поширеними й актуальними в тогочасному суспільстві, усі його рекомендації й риторичні поради спрямовувалися на досягнення ефективності промов. Для Ф. Прокоповича основним критерієм оцінки їх була ефективність.

Ритор завжди брав участь у різноманітних диспутах і завжди перемагав, наводячи під час виступу беззаперечні аргументи. Його вміння переконувати вражало усіх.

Щодо ораторської майстерності, то найважливішим вважав «вміння оратора дотримуватися відповідності між стилем, предметом (темою) і часом, так і для доброго стилю найістотнішою ознакою має бути відповідність між словесним вираженням, предметом промови, ситуацією, почуттями оратора і настроями слухачів» [4, 85].

Також оратор вважав, що головними ознаками стилю мають бути правильність і ясність. «Дуже важливою на той період була думка Ф. Прокоповича про те, що промови можна складати й виголошувати не тільки латиною, а й живою народною мовою, дотримуючись правильності й чистоти, приймаючи ту живу вимову, якою користується більшість і яка зароджується в центрі народу» [4, 86]. І хоч свою академічну працю «Риторика» Ф. Прокопович написав латинською мовою, все ж, очевидно, відчував, що вже започатковується нова українська літературна мова на народно розмовній основі.

На думку мислителя, «невідповідність між змістом і формою промови породжує вади стилю і позбавляє його чистоти та ясності й тих ознак, які вважав основними для стилю ще Аристотель» [4, 86]. З риторичної лабораторії Феофана Прокоповича і нині можна запозичити багато корисного і цікавого для себе. Сприймаючи основні положення античної риторики часів Демосфена, Аристотеля, Цицерона, Феофан Прокопович додає до риторичної науки свої ідеї й розвиває їх. «Погоджуючись з тим, що риторика – це наука переконання словом, що вона має загальнолюдське і суспільне значення, Прокопович наполягає на національній користі красномовства: риторика – це захист інтересів країни, її авторитету; своєї батьківщини, увічнення її історії, захист православної віри, уславлення державців, заохочення молоді до подвигів. Дається взнаки епоха Просвітництва, національного відродження, розвитку барокового стилю» [4, 78].

Принципово новою сутністю, що характеризує «Риторика» Прокоповича, є залучення для аналізу широкого кола сучасних йому літературних творів. Але головну заслугу Феофана Прокоповича в розвитку теорії російського красномовства слід бачити в пристрасному затвердженні змісту в теорії, в літературній і художній творчості. Стверджуючи, що «наука красномовства народилася з природи», Феофан Прокопович в основу всіх своїх положень і рекомендацій кладе ті закономірності, які він, як прихильник наукового світогляду, виводить з точного знання, - «змістовність, простоту і ясність».

Принципово важливо, - відзначають дослідники спадщини Феофана Прокоповича, - що свої теоретичні положення він будує, спираючись на свій авторський і письменницький досвід. Його перу належать похвальні і вітальні слова й промови, богословські трактати, церковні проповіді. Більш того, слід говорити про процес взаємодії і взаємовпливу літературної та художньої творчості і його теоретичного узагальнення. В цілому творчість Феофана характеризує явне прагнення стати зрозумілим слухачеві, його проповіді наближаються до політичної мови. Для переконливого впливу на слухачів він наповнював мову актуальним змістом, використовував живі образи, спрощував мову.

Список використаних джерел:

1. Українська педагогіка в персоналіях – XIX століття: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За редакцією О.В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005. – С. 170 – 180.
2. http://pidruchniki.com/12631113/ritorika/feofan_prokopovich
3. <https://studfiles.net/preview/5553402/page:5/>

Науковий керівник: к. п. н., доцент І. Т. Лещенко